

Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року

Тетяна Андрущенко,
кандидат політичних наук,
експерт Фонду підтримки прогресивних реформ

Президентські вибори 2004 року продемонстрували важливість стратегічної ролі України в геополітичному та гео економічному просторі. Активність великих світових держав та міжнародних організацій у період виборчого процесу засвідчила ключову роль України між Заходом і Сходом. У запропонованому дослідженні зроблено спробу проаналізувати вплив, місце і значення для України зовнішніх чинників президентської кампанії 2004 року. Використовувались відкриті інформаційні джерела.

Зростання ролі зовнішнього чинника

Зовнішній фактор виборів Президента 2004 року характеризувався суперництвом Заходу і Сходу. Політична криза, що склалася в Україні наприкінці 2004 року, певною мірою ускладнила стосунки Росії та Європи. Відкрита підтримка Москвою одного з кандидатів на пост Президента України дала можливість Заходові вказувати Кремлю на неприпустимість втручання у внутрішні справи України (до речі, саме ця тема стала центральною на саміті ЄС – Росія). Москва, в свою чергу, заявила, що події в Україні є результатом „змови Заходу, геополітичною метою якого є звуження російської зони впливу” [1]. З такими заявами виступали політики та політологи, зокрема, В. Жириновський та Г. Павловський. Суть цих заяв зводилася до того, що спочатку Захід заволодів Грузією, тепер черга дійшла до України. Г. Павловський навіть переконував, що події в Україні доводять правильність рішення про скасування прямих виборів російських губернаторів. Він запевняв, що „скрізь проявляється підступна агресія проти Російської імперії” [2]. Міністр закордонних справ Росії С. Лавров звинуватив Європу в тому, що вона використовує українську кризу для „проведення нових розподільчих ліній”. Послідовно утверджували таку думку в масовій свідомості російські ЗМІ.

Деякі інші думки висловлювалися в мережі Інтернет. Зокрема, заступник головного редактора „Времени новостей” С. Новопрудський виявив істинні причини невдоволення та страху Росії: побоювання, що Україна, після Грузії та Сербії, все ж таки звільниться від режиму влади

радянського зразка. В країні, пише журналіст, формуються молоді національні еліти, які не мають жодного зв'язку з радянським режимом. Лідер партії „Яблоко” Г. Явлінський переконаний, що, дискредитуючи українські вибори, Кремль хоче показати російським громадянам, що на території колишніх радянських республік чесних виборів бути не може. Це стане відчутним ударом влади по репутації слабкої російської опозиції. На думку Г. Явлінського, політика російської влади щодо України вказує на імперські амбіції.

„Вперше після розпаду Радянського Союзу відбулося таке відкрите зіткнення інтересів Росії і Заходу. Захід ще не звик до сильної Росії, яка захищає свої інтереси, але має звикати” [3], – заявив В. Никонов, політолог, близький до Кремля. Росія вважає Україну полем битви за вплив власний і Заходу. На думку В. Никонова, після перемоги В. Ющенка Україна протягом двох років вступить до НАТО, що суперечитиме інтересам Росії.

Західні політики та політологи через мас-медіа прогнозували невтішні російські перспективи: „... без України Росія буде „лише” Росією, а разом з Україною вона буде „радянським союзом”, тільки без КПРС” [4]. Очевидно, що ставки у виборчій кампанії надзвичайно високі, оскільки наслідком ситуації буде визначення довгострокової геополітичної структури: „Головна ставка в українській грі – це політичне і стратегічне місце Росії” [5]; „Політична прірва між Росією та Заходом не була такою глибокою з часу косівської війни”. ОБСЄ, ЄС, НАТО та США одноставно засуджували нечесні президентські вибори в Україні. США, що вклали сотні мільйонів доларів у розвиток ринкової економіки і знищення ядерної зброї в Україні, не терпітимуть застосування сили проти народу” [6]. Можливим наслідком силового варіанту могло б стати відродження на континенті холодної війни і збройного протистояння, означало б повний розрив Росії з США та Європою.

З. Бжезинський переконаний, що „...справді демократична Україна надала б величезне прискорення демократичній перспективі для інших республік колишнього Радянського Союзу” [7]. Американський політолог справедливо зазначає, що демократична Україна не стала б антиросійською, але вона, безперечно, здійснювала б тиск на користь пожвавлення демократії в Росії. Отже, у випадку реальних демократичних перетворень в Україні все більше й більше росіян розглядали б „путінський режим як анахронізм” [8]. Однак при поразці демократії в Україні і розколі країни шанси Росії відтворити імперію збільшилися б. „Якби Україна була трансформована на сателіта зразка Білорусі, тоді Кремль знову став би столицею імперії” [9].

На думку західних експертів, більш за все Москву непокоїть сусідство країн, де може бути утверджена демократична система правління західного зразка, що для офіційного Кремля неприйнятно. Хоча можна припустити, що політична ситуація, яка склалася раніше у Польщі (1989

р.), Чеській республіці (1989 р.), Грузії (2003 р.), а тепер і в Україні, навряд чи трапиться найближчим часом в Росії.

Українські події дали змогу багатьом ще раз пригадати історію визвольного руху 1989 року. „Саме Україні вдалося розбудити європейців. Цю країну багато західних європейців сприймали як філіал московської влади... Оскільки Росія велика і її важко зрозуміти і легко образити, європейці не ризикували робити Україні пропозиції, які б могли викликати невдоволення керівництва Москви” [10], переконує одне авторитетне німецьке видання. „Останнім часом особливо помітні спроби президента Путіна відновити російський вплив у колишніх радянських державах”, – вважає професор міжнародних відносин М. Лайт з Лондонської школи економіки. Насправді ж „справа не в завоюванні і не у втраті України для однієї із сторін (Росія, Захід). Хто б не переміг, йому доведеться й надалі співпрацювати і з Росією і з Заходом”, – підкреслює професор.

Зрозуміло, що жоден серйозний політик Заходу не бажає погіршення стосунків з Росією, проте Москві варто брати до уваги і свій власний інтерес в добрих стосунках із Заходом.

Посилення уваги країн ЄС та США до внутрішньополітичної ситуації в Україні

Основною рисою нинішньої участі європейських країн та організацій у виборах Президента України 2004 року стало посилення їх впливу на внутрішньополітичні процеси в Україні. Вже після першого туру виборів (31 жовтня) представники ОБСЄ, Ради Європи, Європейського парламенту та Парламентської асамблеї НАТО, ґрунтуючись на конкретних фактах, поданих спостерігачами, заявили про відхід від міжнародних демократичних стандартів. Зокрема, керівник групи від Європарламенту М. Сивик, аналізуючи хід голосування в другому турі, зауважив, що Україна більше нагадує Північну Корею, аніж демократичну європейську країну. Провідні політики ЄС назвали вибори в Україні нелегітимними і закликали владу не затверджувати їх результати. Так, Г. Шредер погодився зі спостерігачами ОБСЄ щодо масової фальсифікації на виборах, Х. Солана підкреслив, що влада має „переглянути виборчу процедуру, аби воля народу України була дотримана”. Глава Єврокомісії Ж. Баррозу заявив, що результати виборів повинні бути переглянуті, інакше слід очікувати „негативних наслідків”, зокрема погіршення політичних і торговельних відносин з ЄС.

Особливо активними в період між другим туром (21 листопада) та переголосуванням (26 грудня) були такі країни та міжнародні організації, як Польща, Литва, Росія, ЄС. Міжнародна команда посередників для діалогу між владою та опозицією складалася з лідерів цих країн та представників організацій: А. Квасневський – президент Польщі, В. Адамкус – президент Литви, Б. Гризлов – спікер російської Державної

Зовнішні чинники

президентської виборчої кампанії 2004 року

Тетяна Андрущенко

Думи, Х. Солана – комісар ЄС з питань зовнішньої політики.

Роль же головної діючої особи у переговорному процесі відвели президентові Польщі. Польща є членом ЄС і має добрі стосунки з США. Крім того, Варшава традиційно має сильні позиції в Україні. Ключову посередницьку місію О. Квасневського підтвердив і Дж. Буш: „Президент Квасневський очолить делегацію в Україну, яка складатиметься з представників Євросоюзу, щоби закликати сторони відмовитися від насилля і вступити в діалог, спрямований на політичне врегулювання нинішньої кризи в рамках закону” [11]. До речі, за свідченням відкритих інформаційних джерел, перед відбуттям до Києва А. Квасневський провів чимало телефонних перемов з різними світовими політиками, під час яких обговорив план виходу з кризи в Україні. Президент Польщі спілкувався з президентами США Дж. Бушем, Франції – Ж. Шираком, Литви – В. Адамкусом, Чехії – В. Клаусом, канцлерами Німеччини Г. Шредером та Австрії – В. Шюсселем, прем'єром Нідерландів Яном Балкененде, Х. Соланою. Відтак план, запропонований президентом Польщі, цілком можна вважати міжнародним.

Поступово Захід утвердився в ролі головного посередника. Перед відбуттям Л. Кучми на зустріч з В. Путіним у Москву Європарламент приймає спеціальну резолюцію, в якій закликає Київ „анулювати результати другого туру президентських виборів і повторно провести його до кінця поточного року за участю міжнародних спостерігачів”. Крім того, в резолюції містилися заклики до ЄС щодо необхідності застосування санкцій проти України у випадку використання владою сили „проти мирного демократичного процесу”. Аналогічної позиції дотримувався ЄС. США також частково ввели деякі санкції, сформувавши списки „нев'ізнаних” українських політиків. Отже, в українському протистоянні Захід підтримав вимоги опозиції.

Активна участь європейців в українських політичних процесах свідчить, що все ж поступово відбуватиметься перехід від ігнорування з боку ЄС до конкретизації та реального поглиблення стосунків. На переконання західних експертів, протест, висловлений європейською спільнотою і США, та підтримка опозиції не є свідченням формування „нового західного рекрута” [12], а покликані захищати демократію та незалежність, до якої прагне більшість українців. Якщо цієї мети буде досягнуто, то жодної прірви між Сходом і Заходом не буде.

Незважаючи на те, що США саме в цей період переймалися власною виборчою кампанією, їх участь в українських президентських перегонах була відчутною. Та слід зазначити, що США утрималися від посередництва у спробах налагодити діалог між владою і опозицією. Ми не знаходимо інформації про особисті зустрічі й телефонні розмови представників вищого державного керівництва США й України в період піку політичної кризи. Також не відомо про робочі зустрічі Дж. Гербста –

нинішнього посла США з представниками української влади, хоча напередодні виборів їх було чимало. Можливо, така позиція США пов'язана з небажанням давати нагоду будь-яким силам звинувачувати США у відвертому втручанні у внутрішні справи України, як це сталося з Росією. За даними зарубіжних ЗМІ, уряд Дж. Буша надав для підтримки В. Ющенка 65 мільйонів доларів. Більше того, за матеріалами тих же ЗМІ „революція” розпочалася вже 17 лютого 2002 року. В той день М. Олбрайт, тодішній держсекретар США, під час заходів Фонду Дж. Сороса в Києві, закликала представників 280 українських неурядових організацій виступити проти уряду й організувати ретельне спостереження за виборами до парламенту 31 березня 2002 року. А 30 січня 2004 року М. Олбрайт, вже в як президент Національного демократичного інституту США (National Democratic Institute of the USA) на зустрічі в Давосі заявила, що Україна є однією з „ключових країн для розвитку демократії” [13].

Напередодні другого туру виборів американські ЗМІ, посилаючись на анонімні джерела в держдепартаменті й Білому домі, повідомляли, що Дж. Буш готовий посваритися з Україною, якщо шляхом маніпуляцій та фальсифікацій переможе В. Янукович. Політологи не виключають, що це був запланований викид інформації, аби президентові США не довелося робити відповідні заяви відкритим текстом.

Свою стурбованість щодо результатів другого туру виборів США висловили вже через кілька днів після оголошення їх результатів. Вашингтон звернувся до влади України із закликом не затверджувати підсумки президентських виборів доти, доки не будуть розслідувані всі факти порушень у ході голосування та підрахунку голосів на рівні територіальних виборчих комісій. Адміністрація президента США розцінила порушення як заздалегідь сплановану акцію. Офіційний представник державного департаменту Е. Ерлі, коментуючи цю заяву, сказав: „Ми чекаємо дій з розслідування повідомлень щодо махінацій, потім розглянемо, що відбулося, і вживатимемо, якщо буде необхідно, відповідних заходів” [14]. Державний секретар К. Пауелл заявив, що США не можуть визнати законність результатів виборів другого туру і „виступають разом з народом України в його зусиллях забезпечити перемогу демократичного вибору”. Сенатор Р. Лугар, який був спостерігачем на українських виборах, від імені президента Дж. Буша висловив переконання, що план фальсифікації результатів виборів в останній день голосування був підготовлений заздалегідь за безпосередньої участі української влади.

На думку колишнього посла США в Україні С. Пайфера, країна сьогодні потребує системної і масштабної підтримки з боку США [15], що й дасть можливість для реальних зрушень та перетворень у демократизації суспільства. Як стверджує дипломат, допомога має дві ключові складові:

Зовнішні чинники

президентської виборчої кампанії 2004 року

Тетяна Андрущенко

політичну – президент Дж. Буш запросить В. Ющенка відвідати Вашингтон або сам відвідає Київ під час свого візиту до Європи; та економічну – США переорієнтують свої програми допомоги так, щоб допомогти новообраному президентові якомога швидше досягти своєї мети, сприяти поліпшенню ділової атмосфери, залученню інвестицій. Також США, на переконання С. Пайфера, повинні, консультуючись з В. Ющенком, визначити шлях зближення України з європейськими інститутами.

Проблемним в україно-американських стосунках лишається іракське питання, вирішення якого суттєво впливатиме на розвиток стратегічного партнерства.

Про кредит довіри до нової української влади свідчить розпочатий Конгресом США процес щодо прийняття закону про виключення України зі сфери дії поправки Джексона – Веника.

Російський чинник українських виборів

Цілком очевидно, що українські вибори для Росії стали однією з ключових міжнародних подій 2004 року. На думку багатьох експертів, як західних, так і російських, після розпаду СРСР „Москва ще не знала дипломатичної поразки такого масштабу” [16], участь Росії в українських виборах стала для неї „найбільшим зовнішньополітичним провалом за останні кілька років” [17], „Кремль занадто рано визначився з підтримкою В. Януковича. ...З точки зору зовнішньої політики це був незграбний крок, оскільки Росія тим самим відмовилася від можливості реагувати, не втрачаючи свого обличчя, на будь-який результат президентських виборів в Україні” [18].

Спостерігачі з Росії та інших колишніх радянських республік (500 представників) заявили, що, за невеликим винятком, вибори відбулися без порушень. Прес-секретар В. Путіна повідомив, що „боротьба була гострою, але відкритою і чесною, а перемога переконливою”. Акції протесту в Києві міністерство закордонних справ Росії оцінило як виступ групи радикалів, зацікавлених в дестабілізації ситуації в країні. „Доводиться тільки жаліти, що вимоги, спрямовані на дестабілізацію ситуації, не лише підтримуються, але й підігриваються представниками окремих закордонних держав, включаючи заморські і міжнародні структури. Лунає заклик до антидемократичних, протиправних дій, до акцій непокори” [19], – йдеться в заяві МЗС Росії.

А. Рар, експерт Німецького товариства з проблем зовнішньої політики, впевнений, що для російського президента В. Янукович був би чи не єдиним історичним шансом для здійснення економічної реінтеграції трьох східнослов'янських держав – спадкоємиць Радянського Союзу (Росія, Україна, Білорусь), до чого прагне Москва, і попередження подальшої експансії НАТО на південь СНД.

Російські ЗМІ не раз подавали коментарі російських політиків та політологів щодо стратегії майбутніх стосунків Росії та України. Одразу зазначимо, що деякі з них були діаметрально протилежні – від очевидних переваг для Росії на зразок: „З приходом до влади Ющенка визначеності буде більше” [20] до майже трагічних – зближення України із Заходом призведе до відчуження в політичному та економічному плані двох країн. Загалом же перевага віддавалася драматичним прогнозам.

Участь Російської Федерації в українських президентських виборах умовно можна поділити на такі складові:

політична: відкрита підтримка одного з кандидатів президентом Росії В. Путіним та високими посадовими особами через відповідні заяви, візити в Україну напередодні безпосередньо першого туру виборів та протягом усієї виборчої кампанії; нарешті – передчасне привітання глави Російської держави одного з учасників перегонів до оголошення офіційних результатів виборів Центральною виборчою комісією;

технологічна: участь великої кількості російських політичних консультантів і технологів (Г. Павловський, М. Гельман, С. Белковський, І. Мінтусов, С. Доренко);

фінансова: згідно з даними, що наводилися ЗМІ, російська сторона вклала в українські вибори сотні тисяч доларів США, що склало половину усієї витраченої суми одним з кандидатів у ході виборчої кампанії;

медійна: значна кількість російських ЗМІ, виконуючи функції пропагандистської машини, активно агітували за одного кандидата, подаючи часто викривлену інформацію, розпалюючи сепаратистські настрої. Значний обсяг телевізійних програм, репортажів в інформаційних випусках російських телеканалів (були задіяні практично всі метрові канали російського ТВ) широко подавали відкриту або приховану політичну рекламу. Можна простежити досить чітку систему міфів, яку створювали російські політтехнологи в передвиборчий та виборчий період. Вони поділили Україну на Захід і Схід – відтак кожен з кандидатів у президенти презентував ту чи іншу частину України, кандидати протиставлялися як такі, що „за Росію” чи „за Захід”.

Розмови про втрати Росії в результаті політичних процесів в Україні мають дещо перебільшений характер. Адже в підсумку Україна наблизиться до асоційованого членства в ЄС, що означає підвищений довготривалий інтерес інвесторів як європейських, так і російських, яким потрібні однакові правила гри, відкритість і прозорість, захист прав власності.

Можна передбачити, що перемога В. Ющенка відкриває для Росії нові можливості та перспективи. Раніш Росії доводилося йти на економічні поступки Україні (наприклад, дешевий природний газ) – такими були домовленості з колишнім керівництвом держави. Тепер з’являється можливість вибудувати двосторонні економічні відносини на основі

Зовнішні чинники

президентської виборчої кампанії 2004 року

Тетяна Андрущенко

взаємної вигоди. Отже, Росія отримала в особі України надійного економічного партнера, який їй дуже потрібен. Стосунки будуватимуться на якісно новій основі – економічної доцільності.

Незабаром в Україні відбудеться чергова виборча кампанія – парламентські вибори – 2006. Враховуючи досвід попередніх кампаній, темперамент вітчизняної політичної еліти, сталий інтерес нашого північного сусіда – російський чинник залишатиметься одним з провідних. Не виключено, що ця кампанія може стати спробою Москви відіграти втрачені позиції на українському полі.

Висновки

Демократична „помаранчева революція” стала передумовою активізації України в світовій спільноті, відкрила можливість для вступу України до СОТ, до членства в ЄС і НАТО. Скоріш за все, пріоритетом зовнішньополітичної стратегії Президента В. Ющенка стане курс на повне членство в Європейському співтоваристві. Можливо, буде вироблено новий варіант Плану дій – стратегія приєднання України до ЄС.

Відносини з Росією залишатимуться у форматі стратегічного партнерства, однак будуть переглянуті домовленості щодо ЄЕП в частині відмови України від повного членства в митному, валютному та економічному союзах, газотранспортного консорціуму, повернення до аверсного використання нафтопроводу „Одеса – Броди”.

Велике значення для європерспектив України має позиція самої Європи: наскільки ефективною виявиться співпраця з метою інтеграції України. Не виключено, що дії європейських країн та їх лідерів під час президентської виборчої кампанії в Україні були лише ситуаційним, а не реальним зацікавленням. Проте зближення між Києвом та Брюсселем має політичні, економічні та безпекові переваги для самої Європи: зміцнення периметра континентальної безпеки – на Схід від нових східних кордонів ЄС (Литва, Польща, Словаччина, Угорщина), контроль вирішення таких питань, як боротьба з транскордонною злочинністю, регулювання міграції. Велике значення для європейських країн Україна має як енергетичний коридор (газопровід „Дружба”, Придніпровські магістральні нафтогони, магістральний нафтогін „Дружба”, газотранспортна система України, нафтогін „Одеса – Броди”).

Є надія, що все ж наша зовнішня політика перейде від „політики коливань” між Сходом і Заходом до чіткого прагматичного розуміння національних інтересів та їх захисту на міжнародній арені.

Література:

1. У Москвы оранжевая пелена перед глазами // Frankfurter Allgemeine Zeitung // 7 декабря 2004 г.

2. Там само.
3. Украина все еще „болит” России // Financial Times // 25 ноября 2004 г.
4. Ставка в игре между Москвой и Киевом // Corriere della Sera // 7 декабря 2004 г.
5. Там само.
6. Путин рискует провалиться под лед // De Telegraaf // 30 ноября 2004 г.
7. Бжезинский об Украине: ставки огромны // The Wall Street Journal // 1 декабря 2004 г.
8. Там само.
9. Там само.
10. Оранжевый кошмар Путина // Die Zeit // 3 декабря 2004 г.
11. План примирения // КомерсантЪ // 2 декабря 2004 г.
12. США и ЕС призывают к ответу украинские власти и их московских спонсоров // Washington Post // 26 ноября 2004 г.
13. Украина. Стать западной и остаться восточной // Der Tagesspiegel // 19 января 2005 г.
14. Стена упала второй раз // Независимая газета // 25 ноября 2004 г.
15. Дальнейшие действия в отношении Украины // Washington Post // 11 января 2005 г.
16. Оранжевый закат // Известия // 28 декабря 2004 г.
17. Восточный тупик // Газета.ru // 27 декабря 2004 г.
18. У Москвы оранжевая пелена перед глазами // Frankfurter Allgemeine Zeitung // 7 декабря 2004 г.
19. Стена упала второй раз // Независимая газета // 25 ноября 2004 г.
20. Украина уходит в транзит // Газета.ru // 27 декабря 2004 г.